

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО СПІДСТВА

Зражевська Наталія Олександрівна –
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
КНУВС

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розглянуто становлення та розвиток стадії попереднього розгляду справи суддею (історичні аспекти).

Ностановлення правосудного вироку та прийняття інших законних й обґрунтованих рішень у кримінальній справі судом першої інстанції, спрямованих на виконання завдань кримінального судочинства, значною мірою залежать від дієвості такої стадії, як попередній розгляд кримінальної справи. Незважаючи на її важливе значення, дослідженню цієї стадії в науці кримінально-процесуального права приділялося дуже мало уваги. Тому для визначення правової природи, встановлення сутності, попереднього розгляду кримінальної справи в суді першої інстанції необхідно дослідити зарубіжний і вітчизняний досвід побудови та функціонування цієї стадії.

Історично стадії попереднього розгляду кримінальної справи та підготовки її до судового розгляду передував інститут (ідеться про історико-правове явище) віддання до суду, яке, залежно від країни та історичної епохи, здійснювалося в різних формах.

Корені віддання до суду, як зазначає І.Я. Фойницький, лежать у глибокій давнині, і вже за часів класичного Риму існував поділ процесу на провадження *in iure* та *in iudicio*. Перший закінчувався прийняттям імені обвинуваченого, *nominis recensio*, після чого обвинувачений вважався відданим до суду [1, с. 403].

І.Д. Перлов, залежно від органу, що здійснює віддання до суду, виділяв такі їх системи:

1) судово-ревізійна, яка поділялася на два види: віддання до суду складом присяжних та коронними суддями;

2) обвинувальна – коли віддання до суду здійснювалося одноособово владою прокурора;

3) змішана – віддання до суду здійснювалося прокурором, а в разі оскарження акту обвинувачення – судом [2, с. 38–39].

Здійснена І.Д. Перловим класифікація дозволяє не лише прослідкувати історично процес зародження та розвитку віддання до суду, а й видозміну суті цієї стадії залежно від форми кримінального процесу. Беручи за основу зазначену класифікацію та розкриваючи зміст кожної із систем, уважаємо за доцільне дещо деталізувати положення, викладені самим автором.

Розпочнемо з розгляду першої системи. Виникла вона в Англії, як, власне, і вперше своє законодавче закріплення віднайшов термін “віддання до суду”, у розумінні певних юридично значимих дій. Відповідно до Статуту Едуарда Шостого 1552 року, ніхто не міг бути відданим до суду та засуджений інакше як на підставі показань двох добропорядних свідків. Його сутність полягала в передачі справи до суду без вчинення будь-яких факультативних дій, пов'язаних із цим. Здійснювалося воно так званим великим журі (до складу якого входило 12–23 вільних громадян), що передувало утворенню “малого журі”, яке і розглядало справу по суті [3, с. 307–309].

Характеризуючи цю систему, І.Д. Перлов справедливо зауважив, що в основу інституту віддання до суду було покладено принцип презумпції винуватості й особа могла бути віддана до суду рицарем, який ніс відповідальність за дотримання порядку в сотні, у разі виникнення найменшої підозри та за наявності найменшої кількості доказів, необхідних для цього [2, с. 42]. Таке розуміння інституту віддання до суду цілком відповідало інквізиційній формі кримінального процесу часів середньовіччя. У подальшому ж, зі зміною процесу на змагальний, упровадженням презумпції невинуватості, прагнучи покращити діяльність обвинувального журі, Законом від 14 серпня 1848 року було встановлено такий порядок, за яким досудове слідство здійснювалося мировим суддею, в умовах змагальності сторін, унаслідок чого мировий суддя вирішував питання або про закриття справи, або про передачу його обвинувальному журі.

Однак з 1933 року “велике журі” було ліквідовано, відання до суду стало здійснюватися мировим суддею, що по суті перетворило його на завершальний етап досудового слідства, як з огляду на суб'єкт його здійснення, так і на його завдання та цілі.

Ще одним представником судово-ревізійної системи можна назвати Сполучені Штати Америки. Єдиного кодифікованого кримінально-процесуального акта в США немає, проте в переважній більшості штатів існує два види віддання до суду: за участю “великого журі” та без такого (суддею одноособово), останній є найбільш розповсюджений та знаходить все більше застосування [4, с. 495–500].

Другим елементом судово-ревізійної системи є віддання до суду коронними суддями. Зародилася вона у Франції. У 1808 році був

прийнятий та вступив у дію Кодекс Франції, що встановлював новий порядок кримінального судочинства. З 1857 року, у зв'язку з відповідними змінами, функції віддання до суду здійснювалися виключно коронними суддями апеляційних судів, які входили до камери віддання до суду або обвинувальної камери. Коло повноважень їх було дуже широким, у тому числі один з її членів міг бути наділений повноваженнями слідчого судді. Такий порядок віддання до суду здійснювався лише у справах, підсудних суду присяжних. Крім того, обвинувачений, стосовно якого апеляційний суд виніс ухвалу про відсутність підстав для віддання до суду, не міг вдруге бути відданий до суду з тих же підстав, за винятком виявлення стосовно нього нових доказів. У справах же про проступки та порушення, останній порядок зі злочином також визнавалися кримінально-караними правопорушеннями, віддання до суду, як таке, було відсутнє: усі матеріали справи разом із висновком прокурора передавалися до суду слідчим суддею. Особливістю цієї стадії у Франції є широке коло повноважень прокурора, у тому числі й щодо витребування справи з обвинувальної камери суду та направлення її за підсудністю [5].

Яскравим представником обвинувальної системи віддання до суду є Шотландія. Як зазначав М.О. Чельцов-Бebutov, віддання до суду здійснював лорд-адвокат одноособово, який за своїм правовим статусом був подібний прокурору у країнах континентальної Європи [6, с. 425].

Змішана система виникла в Австрії. До 70-х років XIX століття тут діяло подібне до французької системи віддання до суду. У 1873 році було прийнято Статут кримінального судочинства, автором якого виступив міністр юстиції Глазер. Зазначена включала в себе два порядки віддання до суду: ревізійний та факультативний. Суть цієї системи полягала в тому, що матеріали справи разом з обвинувальним актом прокурор направляв слідчому судді, який вручав його копію обвинуваченому та роз'яснював його право на оскарження обвинувального акту до суду другої інстанції. І лише у випадку, якщо обвинувачений оскаржив цей акт, справу направляли до апеляційного суду для вирішення питання про віддання до суду. У випадку неоскарження або пропуску строку на оскарження обвинувального акту справа передавалася слідчим суддею безпосередньо до суду першої інстанції.

Розглянемо порядок віддання до суду (підготовки кримінальної справи до розгляду) в Німеччині, який, на нашу думку, можна віднести до судово-ревізійної системи віддання до суду. Як відповідно до Статуту кримінального судочинства 1877 року, так і сьогодні віддання до суду здійснюється судом першої інстанції, у якому належить розглядати кримінальну справу по суті. Справа з обвинувальним актом направляється до суду першої інстанції, який вручає його копію обвинуваченому та роз'яснює право заявляти у зв'язку з цим клопотання. Якщо суд визнає, що справа надіслана з дотриманням правил підсудності,

зібрані у справі докази дають достатньо підстав вважати, що обвинувачений вчинив злочин, у вчиненні якого його звинувачують, то суд призначає справу до головного судового розгляду та вчиняє підготовчі дії, пов'язані з цим. У разі надіслання справи з порушенням правил інстанційної підсудності, повертає її прокурору для направлення до належного суду [7].

Розглянемо питання про зародження інституту попереднього розгляду кримінальної справи (віддання до суду) на українських землях. Багатовікова роздробленість території України неминуче впливала на формування як різних за своєю суттю суспільних відносин, так і джерел права, якими вони регламентувалися, що також необхідно враховувати, здійснюючи дослідження будь-яких правових явищ.

Кримінально-процесуальне законодавство в Україні має багатовікову історію. Коріння його сягає часів Київської Русі, найдовнішими пам'ятками давньоруського права в цій царині є договори з Візантією 911 і 944 років [8, с. 23–25].

М.О. Чельцов-Бебутов, співставляючи норми договорів Русі з Візантією і літописні свідчення, дійшов висновку про те, що "... у X (а можливо і в IX) столітті вже існував суд як державний орган" [6, с. 627]. Однак порядок розгляду справ, пов'язаних із вчиненням злочинів, найбільш повно регулювався нормами Руської Правди. Форма процесу, за Руською Правдою, була, на думку, М.О. Чельцова-Бебутова, безперечно, змагальною (або обвинувальною), що характерно для епохи раннього феодалізму [6, с. 634]. Незважаючи на те, що право того часу знало поділ кримінального процесу на стадії, оскільки, як справедливо зазначає С.В. Юшков "... у справах про злочини проти князівської влади застосовувалися форми слідчого процесу, самі князі і їхні агенти вели слідство і самі судили" [9, с. 522], інституту попереднього розгляду або віддання до суду не існувало.

У подальшому, після розпаду Київської Русі на князівства, суди здебільшого при здійсненні правосуддя, керувалися нормами Руської Правди [10, с. 25–26]. Після початку литовської експансії на українські території протягом другої половини XIV– першої половини XVI ст. суди, які функціонували на українських землях, що перебували у складі Великого князівства Литовського, керувалися при розгляді справ спочатку нормами звичаєвого права, Руської Правди, а згодом великокнязівським законодавством – першим збірником литовського кримінального і кримінально-процесуального права – Судебником Казимира IV 1468 року [11, с. 65]. Водночас в останньому досліджувана нами стадія не передбачалася, передача справи до суду окремої регламентації не знала, незважаючи на те, що, як зазначають дослідники історії судочинства на українських землях у XIV–XVI ст., однією з позитивних рис розвитку судочинства того часу було становлення обов'язкового попереднього слідства у кримінальних справах, збору доказів та проведення слідства, що стає невід'ємною функцією посадових осіб, а не сторін справи [12, с. 135–136].

Не передбачалося віддання до суду (попередній розгляд кримінальної справи) ні Литовськими статутами 1529 р., 1566 р., 1588 р., ні збірками магдебурзького права “Саксон” і “Порядок” [8].

Кримінальні справи в добу Гетьманщини розглядали й вирішували гродські суди, які діяли в кожному полковому місті і на які були перетворені колишні полкові суди. Інструкція гетьмана Данила Апостола судам від 13 липня 1730 року встановлювала порядок розгляду справ у полкових, сотенних і сільських судах [13, с. 73].

“Права, по которым судится малороссийский народ” 1743 року хоч і не були затверджені царським урядом, однак його норми застосовувалися судами України [14]. Зазначені вище акти інституту віддання до суду не передбачали, оскільки за попереднім слідством одразу слідувала стадія розгляду справи судом.

У цей період на Правобережній Україні продовжували діяти судово-система Речі Посполитої та норми Литовських статутів і лише після приєднання до Російської імперії у 1793 році на більшість її території стало поширюватися законодавство, що було чинним і на Лівобережній Україні.

Затверджений імператорським Указом 20 листопада 1864 року Статут кримінального судочинства (СКС), що увійшов до судових статутів, уперше регламентував стадію віддання до суду [15]. Він передбачав два способи віддання до суду, залежно від тяжкості злочину, у вчиненні якого особа обвинувачувалася. Справи про найбільш тяжкі злочини, які належало розглядати суду присяжних, прокурор окружного суду надавав прокурору судової палати для розгляду їх обвинувальною камерою, що утворювалася при судовій палаті (ст. 523, 544 СКС).

Розгляд справи починався з доповіді судді-доповідача, після чого прокурор судової палати оголошував висновок місцевого прокурора та формулював висновки. Обвинувачений, захисник, інші учасники процесу не брали участі в засіданні. Із судової палати справа, у разі прийняття рішення про віддання до суду, направлялася через прокурора окружного суду до належного суду для розгляду по суті (ст. 541 СКС).

Справи про менш тяжкі злочини прокурор направляв з обвинувальним актом безпосередньо до належного суду без попереднього надіслання до суду другої інстанції, незалежно від того, чи провадилося у справі досудове слідство.

У справах, які за підсудністю належало розглядати мировим суддям та які не потребували особливої форми судового контролю, віддання до суду через відповідну камеру не здійснювалося. Натомість віддання до суду провадилося суддею одноособово.

Крім загального порядку віддання до суду за СКС, існував і спеціальний. Він передбачався, зокрема, для справ про державні злочини (віддання до суду здійснювалося першим департаментом сенату), службові злочини (здійснювалося, відповідно, спільним засіданням першого та другого касаційних департаментів сенату), про злочини,

вчинені представниками першого – третього класів (віддання до суду здійснювалося Державною думою).

У будь-якому разі, незалежно від того, який саме спосіб віддання до суду застосовувався, суду належало по кожній справі з'ясувати такі питання: чи підсудно справа суду; чи немає підстав для об'єднання чи роз'єднання провадження; чи немає підстав для зупинення чи закриття провадження у справі; чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжних заходів; чи немає підстав для доповнення справи шляхом встановлення додаткових обставин, які потребують додаткового розслідування або витребування до суду будь-яких доказів. Зазначені положення були закріплені в рішеннях Сенату, а тому у виданні СКС давалися практичним працівникам як роз'яснення до ст. 547-2 [16]. З огляду на вказані питання, що їх належало з'ясувати суду, наділявся він і відповідними повноваженнями. Так, до повноважень судової палати належало вирішення таких питань: ухвалення постанови про віддання до суду, про повернення справи на додаткове розслідування, про закриття справи, про направлення справи за підсудністю (ст. 530–533 СКС).

Що стосується території західноукраїнських земель, то ще 1772 року внаслідок першого поділу Польщі Галичина була захоплена Австрією, а 1774 року – і Буковина. З огляду на те, що Австрія ще 1526 року поширила свою владу на Угорщину, у складі якої перебувало Закарпаття, можна констатувати, що у другій половині XVIII ст. усі західноукраїнські землі перейшли під владу Австрійської монархії [17, с. 134]. На території цих земель до 1918 року застосовувалося законодавство Австро-Угорської імперії, а тому порядок віддання до суду у кримінальних справах регламентувався вже згадуваним Статутом кримінального судочинства Австрії 1873 року.

У період 1917–1920 років на території України виникали різноманітні форми національної державності: Українська Народна Республіка (УНР), Українська держава гетьмана П.П. Скоропадського, УНР часів Директорії, Західно-Українська Народна Республіка, які неминуче ставили питання пошуку нових правових форм регламентації суспільних відносин.

Щодо норм кримінально-процесуального законодавства, які застосовувалися, то, як доведено В.В. Землянською, суди та правоохоронні органи Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії в їх діяльності деякий час керувалися законами колишньої Російської імперії і Тимчасового уряду, зокрема, СКС 1864 року [18, с. 68]. У Західно-Українській Народній Республіці судоустрій і судочинство ґрунтувалися на законодавстві Австро-Угорщини.

Цікавим, з огляду на розвиток інституту попереднього розгляду кримінальної справи, є ухвалений 4 серпня 1920 року Радою народних міністрів Директорії в еміграції Закон "Про поступовання в штабових судах", затверджений головою Директорії Симоном Петлюрою, який повністю реалізований не був, оскільки в листопаді 1920 року

війська УНР залишили територію України. Зокрема, як зазначає В.В. Землянська в главі п'ятій Закону "Підготовчі розпорядження до судового засідання" (ст. 51-76), було встановлено такий процесуальний порядок віддання до суду.

Після одержання скарги, повідомлення чи заяви голова штабового суду одноособово був зобов'язаний згідно зі ст. 51 прийняти рішення про подальший рух справи, а саме:

а) взяти справу до свого провадження, якщо вона була підсудна штабовому суду;

б) надіслати справу за підсудністю для рішення командира винного, якщо йшлося про дисциплінарне правопорушення;

в) надіслати матеріали справи на дослідження чи уточнення окремих фактів;

г) закрити справу, якщо обвинувачений помер, помирився з потерпілим, або якщо обвинувачений підлягав звільненню від кримінальної відповідальності за амністією чи наказом Верховної влади або Головнокомандуючого, а також, коли минули строки давності або коли у вчиненому відсутній склад злочину чи не встановлено винного. У кримінальних справах, які порушувались лише за скагою потерпілого, і які дозволялося закривати примиренням сторін, голова штабового суду негайно проводив попередній судовий розгляд, що мав на меті примирити сторони [18, с. 137-138].

Подальший розвиток кримінально-процесуального законодавства та досліджуваного інституту можна пов'язати із Кримінально-процесуальним кодексом УСРР (надалі – КПК УСРР 1922 року), який був затверджений Всеукраїнським ЦВК 13 вересня 1922 року [19].

Норми КПК УСРР 1922 року, що регламентували порядок віддання до суду, містилися у гл. XIX та XX, які входили до розділу другого, присвяченого досудовому слідству. Так, глава XIX регламентувала дії прокурора, зокрема, відповідно до ст. 225-236, прокурор у справах, що надійшли від органів дізнання, залежно від достатності обставин, направляв справу для проведення додаткового дізнання або попереднього слідства, або закривав провадження, або виносив постанову про віддання до суду. Постанову про віддання до суду прокурор був зобов'язаний направити у трьохденний термін до суду, якому належало розглядати справу за підсудністю. Зазначена постанова повинна була містити короткий виклад тих обставин, які в сукупності своїй становили склад злочину, у вчиненні якого обвинувачувалася особа, а також дані щодо цієї особи, посилання на відповідну норму кримінального закону. У справах, що надходили до прокурора з обвинувальним висновком, прокурор, за наявності достатніх підстав, направляв справу до суду із зазначенням, чи вважає за необхідне підтримувати державне обвинувачення та брати участь у розпорядчому засіданні.

Гл. XX передбачала, що справи, які надійшли з постановою прокурора про віддання до суду, призначалися суддею до розгляду. В інших справах суддя, за наявності достатніх підстав, приймав поста-

нову про віддання до суду та призначав справу до розгляду, якщо не знаходив підстав для закриття провадження. Питання про закриття провадження вирішувалося повним складом суду (народним суддею та двома народними засідателями) у розпорядчому засіданні (ст. 237–239). Розпорядче засідання розглядало виключно такі питання: чи достатньо обґрунтоване висунене обвинувачення обставинами, викладеними в описовій частині обвинувального висновку, чи правильно воно сформульовано; чи передбачено пред'явлене обвинувачення Кримінальним кодексом та якою саме статтею; чи підлягає зміні список осіб, які підлягають виклику на судові засідання (ст. 240). За результатами розпорядчого засідання суд міг винести ухвалу про направлення справи на дорозслідування, закриття провадження, про утвердження обвинувального висновку та віддання до суду, про роз'єднання провадження (ст. 241–244). На власне підготовку справи до розгляду були спрямовані норми щодо права суду вносити зміни до списку осіб, які підлягають виклику, щодо обов'язку вирішення клопотань, вирішення питання про допуск захисника. Таким чином, описану модель віддання до суду, на нашу думку, можна віднести до змішаної системи, з деякими винятками.

Положення КПК УСРР 1927 року, який набрав чинності 15 жовтня 1927 року, в розділі 20 регламентували підготовчі до суду дії [20]. На відміну від КПК УСРР 1922 року, зазначеним Кодексом віддання до суду в розпорядчому засіданні не передбачалося. Однак залишилися інститути віддання до суду слідчим, прокурором. Натомість усі дії щодо вирішення питання про достатність підстав для розгляду кримінальної справи народний суддя вчиняв одноособово. На цій стадії до повноважень судді належали: повернення справи на додаткове дізнання; зупинення справи; закриття кримінальної справи; призначення справи до розгляду (ст. 232). Новелою також стало впровадження мінімальної межі строків призначення справи до розгляду в разі ув'язнення підсудного. Цей строк становив один місяць (ст. 234). Також заслуговують на увагу положення, якими передбачався порядок вирішення питання про запобіжні заходи, оскільки попередній Кодекс чітко встановлював обмеження щодо розгляду на цій стадії актів попереднього слідства.

Під час призначення справи до розгляду суддя, крім зазначених вище питань, а також відповідно до наданих повноважень, вирішував такі, як вжиття заходів забезпечення позову; допущення оборони осіб; про визначення списку осіб, яких належить викликати; про день розгляду справи, склад судових засідателів; про відмову в задоволенні вимог осіб (клопотання про призначення експертизи та ін.); інші дії, необхідні для підготовки справи до розгляду (ст. 235–236). Особливим є і те, що судам заборонялося відмовляти у прийнятті до провадження кримінальні справи або закривати з підстав, що в КК УСРР не передбачалося покарання за суспільно небезпечне діяння та захисник допускався до участі у справі, починаючи зі стадії судового слідства,

пускався до участі у справі, починаючи зі стадії судового слідства, що свідчило про загальний антидемократичний характер цього Кодексу.

У зв'язку із внесенням змін до вказаного вище Кодексу протягом 1930-1940 років [21], він був доповнений статтями, що, зокрема, регламентували підстави для внесення справи на розгляд підготовчого засідання (істотна неповнота попереднього розслідування, незгода з кваліфікацією злочину, незгода зі списком свідків, незгоди із запобіжним заходом). Підготовче засідання відбувалося у складі народного судді та двох народних засідателів в народному суді, та трьох членів суду – в інших. Участь прокурора була обов'язковою. За результатами підготовчого засідання суд міг припинити справу; направити справу на дослідження; змінити обвинувачення; змінити список осіб, які належить викликати; скласти новий обвинувальний висновок; погодитися з актом віддання до суду та призначити справу до розгляду і вперше визначено, що ухвала суду про призначення справи до розгляду оскарженню не підлягала, однак на неї могло бути внесено подання прокурора (ст. 233-1 – 233-4). Водночас повноваження суду залишилися без змін.

Нині чинний КПК України був затверджений 28 грудня 1960 року, а введений в дію з 1 квітня 1961 року [22]. До проведення так званої малої судової реформи 2001 року існувала стадія віддання до суду та підготовчих дій до судового засідання. Суддя міг одноособово прийняти рішення про віддання обвинуваченого до суду в разі наявності для цього достатніх підстав та якщо не було необхідним вирішення питань, що належали до виключної компетенції розпорядчого засідання, до якої, зокрема, належали такі: чи підсудна справа суду, на розгляд якого вона надійшла; чи немає підстав для закриття справи чи зупинення провадження; чи зібрані необхідні докази для розгляду справи в судовому засіданні; чи притягнуті до відповідальності всі особи; чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого; чи складений обвинувальний висновок відповідно до вимог КПК; чи правильно обрано запобіжний захід; чи вжито під час проведення дізнання, попереднього слідства заходи, спрямовані на усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; чи вжито заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди, чи дотримано інших вимог КПК. До складу суду в розпорядчому засіданні входили народний суддя та двоє народних засідателів, участь прокурора визнавалася обов'язковою. Відповідно до окреслених повноважень, суд міг приймати одне з таких рішень: про віддання обвинуваченого до суду; про повернення справи на додаткове розслідування; про зупинення провадження у справі; про направлення справи за підсудністю про закриття справи (ст. 237–250). Щодо підготовки справи до розгляду в разі її призначення, то, незалежно від того, в якому порядку здійснювалося віддання до суду, належало з'ясувати питання, передбачені ст. 253, що стосувалися підготовки справи до розгляду.

Отже, інститут попереднього розгляду кримінальної справи, починаючи з часів його зародження, зазнавав значних змін, насамперед, через зміни характеру суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / Фойницкий И. Я. – СПб. : Изд-во Альфа, Равена, 1995. – Т. 2. – 607 с.
2. Перлов И. Д. Предание суду в советском уголовном процессе / Перлов И. Д. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 200 с.
3. Полянский Н. Н. Уголовное право и уголовный суд Англии / Полянский Н. Н. – М. : Юрид. лит., 1969. – 399 с.
4. Lydia Voigt, William E. Thornton, Jr, Leo Barrile, Jerrol M. Seaman. Criminology and Justice. – McGraw-Hill, Inc, New York, 1994. – 689 с.
5. Code of Criminal Procedure , Book II Trial Courts [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationonline.org/upload/legislations/ac/a6/848f4569851e2ea7eabfb2fcd70.htm>
6. Чельцов-Бebutov М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / Чельцов-Бebutov М. А. – СПб. : Изд-во Альфа, Равена, 1995. – 840 с.
7. Criminal Procedure Code (Strafprozeßordnung, StPO), Part Two Proceedings at First Instance. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StPO.htm#II>
8. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. Т. 1. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1998. – 509 с.
9. Юшков С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / Юшков С. В. – М. : Госюриздат, 1949. – 522 с.
10. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. – М. : Юрид. лит., 1984. – 350 с.
11. Кузьминець О. Історія держави і права України / Кузьминець О., Калиновський В., Дігтяр П. – К. : Україна, 2000. – 429 с.
12. Суд і судочинство на українських землях у XIV–XVI ст. / за заг. ред. П. Музиченка. – О. : Астропринт, 2000. – С. 135–136.
13. Сиза Н. П. Суд і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини : дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2002. – 177 с.
14. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / Ю. С. Шемчушенко (відп. ред. та авт. перед.). – К., 1997. – 547 с.
15. Учреждение судебных установлений 20 ноября 1864 року. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. Б. В. Випенский. – М. : Юрид. лит., 1991. – 376 с.
16. Щелковатов С. Г. Судебные уставы Императора Александра II с законодательными мотивами и разъяснениями. Устав уголовного судопроизводства. – Неофиц. изд. испр. и доп. по 1 июля 1901 г. – СПб., 1901. – 1207 с.
17. Кульчицький В. С. Історія держави і права України / Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.
18. Земляньська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського та Директорії : дис. ... канд. юрид. наук / Земляньська В. В. – Львів, 2002. – 172 с.

19. Уголовно-процессуальный кодекс У.С.С.Р., утверждённый В.У.Ц.И.К. 13 сентября 1922 г. – Издание Наркомюста У.С.С.Р. – Харьков, 1922. – 60 с.
20. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР. – К. : Радянське будівництво і право, 1934. – 108 с.
21. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР. – К.-Х. : Укр. держ. вид-во, 1944. – 120 с.
22. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР : науч.-практ. ком. – К. : Полит. лит., 1974. – 543 с.